

Politické súvislosti snáh o vytvorenie samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska v období 1. ČSR

Natália Švecová

Abstract

The thesis defines and clarifies the aspiration of Slovak Catholic clergy to establish autonomous Roman Catholic sacred province in the territory of Slovakia during the first Czechoslovak republic. The cast of the work is analysis of political aspects of the territorial, structural and personal reorganisation of the Catholic Church in the territory of Slovakia during aforesaid period. The work analyse development of bilateral relations between Czechoslovak republic and Apostolic See, it allocates on ideological attitudes of particular political subjects towards territorial reorganisation of the Roman Catholic Church in the territory of Slovakia. It also characterizes the notion of the public opinion towards mentioned questions.

Keywords: bilateral relations between Czechoslovak republic and Apostolic See during 1918 - 1938, Modus vivendi, czechoslovakism, centralism, personal reorganisation of the Catholic Church in the territory of Slovakia during aforesaid period

Úvod

V prostredí kontinentálnej Európy je existencia samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na určitom území vo všeobecnosti považovaná za dôležitú okolnosť jestvovania suverénneho štátu. Reálna spätosť pojmu suverénny štát a existencia samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území daného štátu je vo vzťahu vzájomnej a bezprostrednej spätosti. Konkrétne pre možnosť vzniku Slovenskej republiky ako nezávislého štátneho útvaru bolo dôležité ustanoviť na jej území samostatnú rímskokatolícku cirkevnú provinciu. Cesta k vytvoreniu samostatnej rímskokatolíckej provincie na území Slovenska však bola komplikovaná najprv zo strany uhorského, neskôr českého centralizmu.

Predložená práca sa pokúša na platforme politicko-právnej bázy vzťahov cirkví a štátu v prvej Československej republiky, reálneho rozloženia politických síl v ústredných orgánoch štátnej správy a medzinárodnopolitického kontextu analyzovať politické aspekty snáh o vytvorenie samostatnej rímskokatolíckej provincie na území Slovenska v období po zániku uhorského centralizmu v dôsledku rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie a vytvorenia národných štátov. Sústreďuje sa predovšetkým na vysvetlenie rozhodnutí a krokov československej vlády proti spomenutej požiadavke. Udalosti okolo prijatia strategického dokumentu *Modus vivendi* a jeho následnej nedôslednej realizácii predkladá druhá kapitola práce, pričom na ideovej platforme diania okolo *Modu vivendi* vysvetľuje aj počínanie Slovenskej ľudovej strany respektíve po roku 1925 Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na základe nielen jej programových dokumentoch a manifestoch, ale aj na báze konkrétnych straníckych krokov v domácej ale i zahraničnej politike. Druhá kapitola práce ďalej objasňuje príčiny neúspechu ustanovenia samostatnej slovenskej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska v období prvej ČSR.

POLITICKÉ SÚVISLOSTI REORGANIZÁCIE RÍMSKOKATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU PO ROKU 1918

Protikatolícke tendencie českej politickej verejnosti

Deklaráciou slovenského národa zo dňa 30. októbra 1918 *de facto* i *de iure* slovenská politická špička vtedajšej doby prezentovala vôľu slovenského národa pripojiť sa ku českým krajinám a deklarovat' svoj súhlas so vznikom Československej republiky.¹ Všeobecne známy rozdielny náhľad niektorých predstaviteľov českej a slovenskej časti štátu na viaceré otázky života spoločnosti a usporiadania spoločensko-právnych vzťahov sa prejavil aj v otázke snahy slovenského katolíckeho kléru o vyriešenie problematiky samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie a úpravy hraníc diecéz nachádzajúcich sa na území Slovenska. Česká politická verejnosť vnímala katolicizmus cez politickú prizmu ako nepriateľský prvok, ktorý bol v dejinách českého národa do značnej miery cudzorodý, ako aspekt historickej skúsenosti s ponemčovaním ľudu na jednej strane a strane druhej ako aspekt skúsenosti s perzekúciou protestantských elít katolíckymi Habsburgovcami po porážke českého protestantského

¹ Na koncipovaní a podpise Deklarácie sa podieľali aj zástupcovia katolíckej cirkvi na Slovensku napríklad K. A. Medvecký (porovnaj s Martinská deklarácia. In Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998)

stavovského povstania na Bielej hore v roku 1620. Protikatolícke tendencie teda neboli náhodné, simplicite vyplývali z dvoch prameňov – prvým z nich bol český politický liberalizmus vyznačujúci sa úsilím o odluku cirkvi od štátu a sekularizáciu spoločnosti, druhým bol fakt, že cirkev a štát boli v rakúskej časti rakúsko-uhorskej monarchie veľmi úzko prepojené v komparácii s uhorskou časťou monarchie charakterizovanou ideami maďarských liberálnych politických síl obmedziť dopad katolíckej cirkvi na verejnú sféru. „*Katolícka hierarchia a pod jej vplyvom aj duchovenstvo a veriaci ľud najmä na Morave sa až do konca vojny pokladali za kaisertreu, t.j. boli za zachovanie monarchie,*“² čo opäť len deklarovalo negatívnu skúsenosť českého národa so zásadným prepojením katolíckej cirkvi a politického života na ich území v minulosti. Emília Hrabovcová (2002) vidí ešte jeden dôvod spomenutého antikatólickeho presvedčenia českej politickej verejnosti a to oživenie tradície českej reformácie v jasnom kontraste s katolicizmom ako takým.³

Ako určitá politická protiváha spomenutých sklonov českej politickej scény sa však nielen za týmto účelom vyprofilovala Ľudová strana Slovenska so svojím špecifickým národným aspektom a autonomistickými snahami. Tu sa nám načrtá z môjho pohľadu istý, ale odôvodniteľný paradox - keďže samotná katolícka cirkev v uhorskej časti rakúsko-uhorskej monarchie presadzovala maďarizačnú politiku, podporu slovenským katolíkom poskytol práve český katolícky spolok Jednota katolíckeho duchovenstva, no po vzniku prvej ČSR sa objavili značné diskrepancie medzi českým a slovenským katolicizmom vyplývajúce predovšetkým z odlišnej sociálnej štruktúry obyvateľstva korelujúcej s odlišnými potrebami a záujmami ľudu. České územie typické svojím rozvinutým priemyslom, infraštruktúrou a bankovým sektorom v kontraste so slovenskou časťou republiky zameranou agrárne so silnou ľudovou zbožnosťou.

Protikatolícke tendencie českej politickej scény sa reálne odzrkadlili v dosadzovaní politikov protikatolíckej orientácie na vedúce posty v ústredných orgánoch štátnej správy. Český historik K. Skalický uvádza príklady ako František Drtina, František Krejčí, či Edvard Beneš.⁴ Taktiež aj sám prezident T. G. Masaryk viackrát vo svojich vyjadreniach presadzoval odluku cirkvi od štátu slovami: „*Teokratická autokracie podlehla demokracii, spočívajúci na*

² Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 129.

³ Hrabovcová, E. (2006): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-právnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, 2002, s. 328.

⁴ Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 129.

zásadach humanitní mravnosti.“⁵ Požiadavka odluky cirkvi od štátu bola deklarovaná už vo Washingtonskej deklarácii, ktorú koncipoval aj sám Masaryk, čiže ideovo zostal svojim myšlienkam verný aj po vzniku štátu. Je evidentné, že Masaryk vo svojich vyjadreniach verbálne istým spôsobom zveličuje situáciu predovšetkým slovným spojením „teokratická autokracia“, pretože štátne zriadenie v predvojnovom Rakúsko-Uhorsku nespĺňalo významový obsah uvedeného pojmu.

Vavro Šrobár v kompetencii ministra s plnou mocou pre správu Slovenska vymenoval za svojich poradcov ako aj cirkevných referentov vo väčšej miere evanjelikov a liberálov, čo bolo jednoznačne následkom jeho čechoslovakistickej a liberálnej politickej orientácie. Možno konštatovať, že takto umocňoval a posilňoval čechoslovakistické a centralistické snahy v štáte s ideovou platformou existencie jednotného československého národa. Výnimku tvoril Šrobárov poradca K. A. Medvecký, majúci v právomoci aplikáciu cirkevnej agendy do nového štátneho rámca. Medvecký mal náročnú pozíciu stojac medzi československými liberálmi a opozičnou Slovenskou ľudovou stranou s radikálnymi stanoviskami v oblasti záujmov katolíckej cirkvi. Spornými boli predovšetkým otázky katolíckych gymnázií, cirkevných majetkov a kňazských dôchodkov. Otázka problematiky cirkevných majetkov bola však čiastočne vyriešená až v roku 1927 a problematika kňazských dôchodkov až v roku 1926 prijatím kongruového zákona (spomeniem neskôr).

Obdobná situácia preferovania nekatolíkov sa vyskytla aj v rámci pomeru slovenských katolíkov a ostatných poslancov respektíve nekatolíkov v Revolučnom národnom zhromaždení. Z tristočlenného zhromaždenia mali mať pôvodne Slováci 70 poslancov, reálne však získali len 54 mandátov, z ktorých bolo 12 obsadených poslancami českej národnosti. Nesúlad v pomernom zastúpení katolíkov v parlamente (10, čo činilo de facto 18,5%) a v slovenskej populácii (80%) bol očividný,⁶ čo opäť „hralo do karát“ centralistickým snahám pražskej vlády. Toto možno považovať za určitý pragmatický ťah – pri takomto rozložení politických subjektov v parlamente nebolo problematické schváliť zákony stojace na báze centralizmu štátu proti autonomistickým snahám. Česká politická elita v kooperácii so slovenskými čechoslovakistami takto viac-menej minimalizovala svoju ideovú opozíciu v otázkach centralizácie štátnej moci.

Vyššie uvedené protikatolícke tendencie českej politickej verejnosti postavili slovenské politické sily s katolíckou orientáciou do opozície. A. Hlinka a F. Jehlička opisujú

⁵ Tamtiež, s. 130.

⁶ Tamtiež, s. 132

uvedené skutočnosti vo svojom liste pápežovi Benediktovi XV.. Situáciu parafrázujú slovami: „*ateistické a antikatólické šialenstvo*“⁷ V prípise tiež zdôrazňujú aj potrebu silnej cirkevnej autority, schopnú riešiť jednak organizačné nezrovnalosti katolíckej cirkvi na území Slovenska (nutnosť výmeny cirkevných hodnostárov maďarskej národnosti za slovenských), jednak otázky vynárajúce sa v súvislosti s už naznačenými sklonmi úpravy vzťahu cirkvi a štátu.

Ustanovenie kňazskej rady v politickom kontexte doby

Po zániku Rakúsko-Uhorskej monarchie sa katolícka cirkevná správa nezmenila, napriek tomu, že hranice novovzniknutých štátnych útvarov vzniknúcich z monarchie sa výrazne zmenili. Pričom možno konštatovať, že v podmienkach kontinentálnej Európy predstavovala existencia samostatnej katolíckej cirkevnej provincie dôležitú okolnosť vzniku a jestvovania štátu. Pri spojení a analýze týchto dvoch premís sa dostávame k určitému nesúladu, ktorý možno hodnotiť značne kriticky. Konkrétne situácia na území Slovenska vyzerala nasledovne: Ostrihomská arcidiecéza (so sídlom mimo územia ČSR, v Ostrihome) mala na území Slovenska presne 404 farností⁸; iba tri diecézy zostali ako celok na území Slovenska a to – Nitrianska diecéza, Spišská diecéza a Banskobystrická diecéza. Metropolitné sídla sa teda nachádzali na území Maďarska a to v Jágri a v Ostrihome. Uvedený nesúlad ešte viac dokresľoval fakt, že biskupské úrady na území Slovenska sa de facto nachádzali v rukách biskupov maďarskej národnosti, ktorí neovládali slovenský jazyk a ideovo výrazne vystupovali proti existencii ČSR a to predovšetkým z politických dôvodov – maďarská verejnosť sa len veľmi ťažko vyrovnávala s rozpadom rakúsko-uhorskej monarchie a územnou stratou po prvej svetovej vojne, pretože akoby odrazu stratila v geopolitickom priestore strednej Európy stáročnú hegemoniu. Toto potvrdzovala i intervencia ostrihomskeho arcibiskupa Černocho (János Csernoch) na nunciatúre vo Viedni, ktorý prezentoval obavy maďarskej vlády, že výmenou maďarských biskupov na území Slovenska by Svätá stolica predbehla rozhodnutie mierovej konferencie zvyhodňujúc záujmy ČSR, čo by neblaho pôsobilo na maďarský ľud, ktorý už aj bez tejto skutočnosti bol nepokojný

⁷ Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevnoprávnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, s. 327.

⁸ Letz, R. (2000): *Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sereď: Bernolákova spoločnosť, s. 45.

a revolucionalizovaný.⁹ Černoch videl v myšlienke česko-slovenského spoločenstva nebezpečenstvo pre slovenský ľud, pretože v novom štátnom útvare predvídal proticirkevnú a počesťujúcu vládu. Černoch apeloval na kňazov na území Slovenska, aby presviedčali slovenský ľud o potrebe deklarovat' príslušnosť k Uhorsku. Bol to pragmatický ťah v prospech maďarskej vlády – na mierových rokovaníach by takto mohla preukázať, že slovenský ľud si neželá zánik monarchie. Kňazská rada označila Černochovo konanie za politickú chybu, prakticky v ňom videla nepriateľa štátu.

Zo spomenutých dôvodov vznikla na popud A. Hlinku kňazská rada s počtom členov 72, neskôr 100. František Vnuk (2006) vo svojej publikácii uvádza, že kňazská rada bola vytvorená ako tzv. cirkevný odbor v novembri 1918 a až v roku 1920 sa premenovala na kňazskú radu.¹⁰ Iný prameň (Peter Mulík, 2002) tvrdí, že kňazská rada bola ustanovená už na schôdzi v novembri 1918.¹¹ Na svojom v poradí prvom zasadnutí v Ružomberku dňa 28. novembra 1918 sa cirkevný odbor zaoberal prevažne problematikou zriadenia samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska, novým vymedzením diecéz so slovenskými biskupmi a zriadením kňazského seminára. Predsedom výkonného výboru sa stal A. Hlinka a výkonný výbor ako celok sa jednohlasne vyslovil za úplnú oddanosť ČSR. Na nasledujúcej porade v dňoch 21. a 22. januára 1919 v Žiline sa rokovaní zúčastnil aj minister V. Šrobár, s ktorým spolu s radou vyjadril nevyhnutnosť zloženia sľubov vernosti Československej republike od všetkých kňazov. Šrobár teda opäť deklaroval svoju oddanosť vláde a zároveň prezentoval snahy vlády získať si, čo najväčší vplyv vo verejnom živote, aj v cirkevnom sfére. Vláda predpokladala, že po zložení sľubu vernosti štátu, budú kňazi reflektovať jej záujmy a za každých okolností prejavovať svoju oddanosť republike. Snahou exekutívy bolo takto istým spôsobom obmedziť aj autonomistické tendencie Slovenskej ľudovej strany a Českej strany lidovej, ktoré mali vplyv na katolíckych kňazov a prostredníctvom nich i na ľud.

Žilinská schôdza sa stala v kontexte doby kľúčovou, boli na nej formulované základné požiadavky zástupcov kňazskej rady voči predstaviteľom štátnej moci. Rokovaní sa zúčastnilo 67 katolíckych kňazov avšak ani jeden biskup práve kvôli už spomenutým faktom. Viditeľné boli dva ideové prúdy – konzervatívnejší (kňazi zo stredného a východného

⁹ Tamtiež, s. 329.

¹⁰ Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 13.

¹¹ Mulík, P. (2002): *Valné zhromaždenie slovenských katolíckych kňazov 21. a 22. januára 1919 v Žiline*. In: Marsina, R. a Štanský, P.: *Žilina v slovenských dejinách*. Žilina: Knižné centrum, s. 90.

Slovenska, „na čele“ s A. Hlinkom) a liberálnejší (kňazi zo západného Slovenska, „vedení“ F. Jurigom). Záujmy vlády deklaroval K.A. Medvecký spolu s V. Šrobárom. Výsledkom schôdze bolo ustanovenie dvoch komisií respektíve výborov a to – komisie kompetentnej pre rokovania s československou vládou (A. Hlinka, F. Jehlička, K. Kmeťko, J. Buday a K.A. Medvecký), paralelne s ňou bol kreovaný aj výbor pre organizovanie kresťanských demokratov (T. Ružička, E. Tvrдый, K. Kmeťko).

V záverečnom dokumente rokovania sa kňazská rada vyjadrila, že pomáha štátu bojovať proti bolševizmu práve prostredníctvom kresťanskej výchovy. Agitáciou medzi robotníctvom by z môjho pohľadu kňazská rada určitým spôsobom mohla presunúť ideové ťažisko z uprednostňovania socializmu respektíve komunizmu na inklinovanie voličstva ku kresťanskej demokracii avšak v jej dobovej podobe. Práve A. Hlinka ako predstaviteľ Slovenskej ľudovej strany prezentoval v Žiline vôľu strany angažovať sa medzi ľudom. Je všeobecne známe, že A. Hlinka presadzoval potrebu vyriešiť v prvom rade problém hmotného zabezpečenia obyvateľstva a až potom pristúpiť k iným politicko-národným požiadavkám. K téme sa pripojil aj Fundárek, ktorý sa zaoberal problémom násilia zo strany sociálnej demokracie. Možno konštatovať, že sociálna demokracia ako súčasť politického spektra má svoje jadro elektorátu nie medzi katolíkmami, čiže násilné tendencie voči katolíckemu ľudu nepovažovala za prípadný zásah do vlastného voličstva.

Vzorom pre usporiadanie vzťahov štátu a cirkvi mali byť podľa rady Spojené štáty americké, cirkev nielen tolerujúce, ale aj podporujúce. Peter Mulík (2002) uvádza, že sa v tomto kňazská rada zmýlila, pretože americký model odluky cirkvi od štátu je jeden z najprísnejších.¹² Kňazská rada predpokladala a žiadala priateľskú kooperáciu medzi štátom a cirkvou. V. Šrobár sa ako reprezentant štátnej moci na schôdzi vyslovil, že súhlasí s odlukou cirkvi od štátu v zmysle slov prezidenta Masaryka, ale táto by nebola realizovateľná skôr ako o päť rokov (t.j. v roku 1924).

Peter Mulík (2002) ďalej tvrdí, že: „V úvode memoranda sa stretávame so zaujímavou tézou, že: „medzi štátom a cirkvou má byť pomer priateľský... že tieto dve dokonalé spoločnosti... spoločne pracovať majú na časnom a večnom blahu občanov“. V origináli je pri týchto slovách poznámka: Asi nie! Je to nielen výraz pochybnosti ministra (Šrobára, pozn. autora) o tvrdení, že o večné blaho, čiže o spásu duší, sa má starať štát, ale odráža to aj všeobecný postoj sekularizovaného štátu k náboženstvu, ktoré sa stále viac chápalo ako

¹² Tamtiež, s. 94.

súkromná záležitosť občana.“¹³ Poznámkou „Asi nie!“ minister Šrobár opäť potvrdil svoje liberálne a antiklerikálne pozície. Je viditeľné, že ideologické spory medzi štátnou mocou a cirkvou sa tiahnu ako neprelomiteľná línia celou existenciou prvej Československej republiky.

V otázkach školstva vystupoval minister V. Šrobár s požiadavkou vlády školy poštátniť, ale postupne na báze dohody s cirkvami. Kňazská rada však štátny monopol v oblasti školstva vo svojom memorande výrazne odmietala. Štát má podľa názoru rady, len aplikovať práva občanov v praxi a každému zabezpečiť prístup ku vzdelaniu. Samotné vzdelávanie má byť plne slobodné. V tomto kontexte by vláda mala podporovať práve kláštory, pri ktorých sú zriadené katolícke školy. Poštátnenie škôl by v konečnom dôsledku opäť len upevnilo centralistické snahy vlády. Vláda by získala monopol na výučbu, čím by mohla kontrolovať aj celý vyučovací proces, či obsah učebníc. Toto možno považovať za určitú prevenciu voči autonomistickým snahám ľudovcov, ktorí by na katolíckych školách stratili svoj ideologický vplyv na žiakov.

Slovenské ľudové noviny sa paradoxne o Valnom zhromaždení v Žiline vyjadrili, že sa ho zúčastnili obzvlášť maďarónski kňazi.¹⁴ Paradox spočíva predovšetkým v tom, že uvedený fakt nebol pravdou a práve Slovenské ľudové noviny možno považovať za ideologickú oporu Slovenskej ľudovej strany, ktorej predstavitelia tvorili výraznú časť zhromaždenia.

Politické súvislosti činnosti kňazskej rady v otázkach nahradenia maďarských biskupov slovenskými

Kňazskú radu a jej existenciu simpliciter možno považovať za protiváhu protikatolíckych nálad v českej časti republiky. Z politologického hľadiska sú z pôsobenia rady najdôležitejšími predovšetkým skutočnosťami, že kňazská rada urgovala vládu, aby tá vyriešila problematiku odstránenia biskupov maďarskej národnosti z územia Slovenska dvoma memorandami adresovanými Šrobárovi a Masarykovi v dňoch 22. januára 1919 a 26. februára 1919.¹⁵ Rada si bola vedomá toho, že z medzinárodnopolitického aspektu môže svoje požiadavky ľahšie uskutočniť prostredníctvom intervencie československej vlády, pretože

¹³ Tamtiež, s. 93.

¹⁴ Slovenské ľudové noviny, ročník X., 24.1.1919, č. 4., s. 2.

¹⁵ Letz, R. (2000): *Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sereď: Bernolákova spoločnosť, s. 47.

stretnutia s nunciom vo Viedni a osobné listy pápežovi Benediktovi XV. neboli účinné z dvoch dôvodov. Po prvé Svätá stolica prv než prijala akékoľvek rozhodnutie o geopolitickom priestore strednej Európy, vyčkávala na konsolidáciu medzinárodnopolitickej situácie. Príčinou je fakt, že Svätá stolica si po celú dobu svojej existencie udržiavala relatívne neutrálne status quo a formovala politické dianie nepriamo prostredníctvom encykliík, či osobných stretnutí s najvyššími predstaviteľmi štátov a odporúčaní. Priamy zásah do geopolitického priestoru v kontexte udalostí po prvej svetovej vojne (nevyjasnená situácia okolo definitívnej formulácie mierových zmlúv a stanovenia štátnych hraníc) by znamenal ešte väčšie vyostrenie už beztak nedobrych vzťahov ČSR a Maďarska. Po druhé Svätá stolica sa rozhodla zvoliť si politiku vyčkávania aj kvôli nestabilnej vnútro politickej situácii v Maďarsku (udalosti okolo vzniku Maďarskej republiky rád), na ktorú ju upozornil, ako som už uviedla, biskup Černoch. Černoch navyše dodal, že zvýhodnenie záujmov ČSR zo strany Svätej stolice by neblaho pôsobilo na veriaci ľud v Maďarsku odklonom veriaceho ľudu od viery, čím by Svätá stolica stratila na území Maďarska svoj vplyv. Emília Hrabovcová (2002) k problematike ďalej uvádza, že: „...z *politických dôvodov si mlčanie Svätého otca (československá vláda, pozn. autora) vysvetľovala ako odmietnutie a využila ho ako propagandistickú kampaň, ktorej cieľom bolo zdiskreditovať v očiach slovenských katolíkov Svätú stolicu ako zástancu integrity Uhorska.*“¹⁶ Autorka ale dodáva, že opak bol pravdou, pápež Benedikt XV. už v roku 1918 deklaroval ochotu nadviazať s ČSR diplomatické vzťahy. Svätá stolica sa však rozhodla vyčkať a uskutočnila iba mierne zmeny dosadením slovenských generálnych vikárov, z vyššie uvedených dôvodov, ale až po dohode s biskupmi. Československá vláda na spomenutú situáciu reagovala tak, že na popud ministra zahraničných vecí E. Beneša, nachádzajúceho sa v tej dobe na parížskej mierovej konferencii, doručila nitrianskemu biskupovi Batthányimu a banskobystrickému biskupovi Radnayovi písomné rozhodnutie s výzvou, aby do 24 hodín opustili územie Slovenska. Exekutíva videla, že Svätá stolica nekoná a zároveň vnímala aj negatívne ohlasy na biskupa Rudnaya zo strany verejnej mienky. Slovenské ľudové noviny menovaného biskupa označili za „*pažravého vlka v stáde slovenskom*“.¹⁷ Biskup si toto označenie „získal“ svojimi aktivitami proti slovenským veriacim a ich prenasledovaním. Vláda zároveň poslala nunciatúre vo Viedni ultimátnu nótu, v ktorej výslovne žiadala personálnu výmenu maďarských biskupov. Zaslaním ultimátnej

¹⁶ Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-právnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, s. 328.

¹⁷ Slovenské ľudové noviny, ročník X., 14.3.1919, č. 11., s. 1.

nóty vláda deklarovala korektnosť svojho konania v oblasti medzinárodných vzťahov. Takto dala najavo veľmociam, ktoré po vojne uznali jej existenciu, že je plnohodnotným demokratickým štátom svojej doby. Keďže nunciatúra na výzvu patrične nereagovala, V. Šrobár sa rozhodol dotyčných biskupov oficiálne vystáť. Nie je náhodné, že československá vláda sa opäť v tejto veci snažila udržať si istý stupeň medzinárodnopolitickej legitimity, a preto dňa 22. marca 1919 zaslala nunciatúre vo Viedni osobnú nótu, v ktorej vyargumentovala problematiku vystáť cez príklad, keď španielskych biskupov na Filipínach podobným spôsobom nahradili biskupi americkí. Počínanie vlády ostro kritizovali slovenskí katolícki kňazi, konkrétne A. Hlinka v liste Medveckému napísal, že sa obáva rovnakého postupu voči slovenským kňazom. „*Postup česko-slovenskej vlády voči cirkvi tak skutočne slúžil iba maďarskej propagande, stavajúc sa do pozície obrancu viery katolíckych Slovákov proti „husitským Čechom“ a ich slovenským pomocníkom a využívajúcej všetky argumenty na udržanie cirkevno-právneho status quo ako bázy pre územnú revíziu.*“¹⁸ Naopak verejná mienka ostala na strane vlády. Slovenské ľudové noviny vyjadrili súhlas s vládnymi krokmi a taktiež spomenuli výmenu biskupov na Filipínach.¹⁹ Šrobár takto vniesol rozkol nielen navonok, ale aj dovnútra radov slovenského katolíckeho kléru. Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a agrárnikov podporovala skupina okolo nitrianskeho župana Ľ. Okánika (označovaní Hlinkom ako „schola Okanikiana“), v cirkevno-politickom kontexte zastávajúc aj voľbu cirkevných hodnostárov laikmi. Vláda členov uvedenej skupiny zámerne preferovala na posty cirkevných hodnostárov, pretože mala v nich záruku značného stupňa lojality voči liberálnej a centralistickej politike Prahy. Pre Svätú stolicu však títo kandidáti boli absolútne neprijateľní, a preto verbálnu nótu oboznamujúcu s požiadavkou nahradenia maďarských biskupov práve Okánikom a jeho prívržencami Rím nekompromisne odmietol. „*Až do podpísania mierovej zmluvy bola Svätá stolica ochotná rokovať iba o obsadení riadne vakantného Spišského biskupstva.*“²⁰ Dôvody takéto konania opäť vyplývali predovšetkým z nevyjasnenosti medzinárodnopolitickej situácie v geopolitickom priestore strednej Európy.

Pozoruhodný je aj fakt, že všetky návštevy zástupcov kňazskej rady na nunciatúre vo Viedni sa uskutočnili vždy až po odobrení zámerov prezidentom Masarykom. Potrebu audiencie u prezidenta navrhol V. Šrobár. Masaryk odporučil Medveckému, aby sa stretnutie

¹⁸ Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-právnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, s. 330.

¹⁹ Slovenské ľudové noviny, ročník X., 14.3.1919, č. 11., s. 1.

²⁰ Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-právnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, s. 332.

s viedenským nunciom konalo na báze charakteru súkromnej akcie, pretože česká politická elita sa snažila zachovať si istý liberálny status quo vyplývajúci jednak z vnútropolitických tendencií na českej politickej scéne, jednak z opätovných snáh určitým spôsobom nepriamo deklarovať a potvrdzovať centralizmus vlády v Prahe. Masaryk však na druhej strane požiadal Medveckého, aby na nunciatúre prezentoval záujem ČSR o nadviazanie oficiálnych diplomatických vzťahov so Svätou stolicou. Svätá stolica síce ako jedna z prvých mocností ČSR uznala, ale k nadviazaniu pravidelných bilaterálnych diplomatických stykov došlo de facto až na jar roku 1920, kedy bolo zriadené vyslanectvo Československej republiky pri pápežskej stolici a zároveň bol menovaný v poradí prvý pápežský nuncius pre ČSR Mons. Clemente Micara.

Výsledkom bilaterálnych rokovaní na viedenskej nunciatúre (20. januára 1919) s nunciom Valfré di Bonzom bolo ustanovenie postu apoštolského delegáta pre usporiadanie cirkevných pomerov na Slovensku, na ktorý bol dosadený biskup A. Fischer Colbrie.²¹ Colbrie bol najvhodnejším kandidátom najmä preto, že ako jediný biskup na území Slovenska nebol pomad'arčený, dobre poznal slovenský ľud (verejnú mienku), bol osobne stotožnený so zámermi kňazskej rady a vo funkcii biskupa pôsobil dlhodobo, a preto mal pozitívne vzťahy aj so Svätou stolicou. Pre nátlak z maďarskej strany (viackrát spomínaná intervencia biskupa Černocho) a pre nezaujatý postoj československej vlády k situácii sa však funkcie vzdal. Exekutíva deklarovala nezaujatý postoj tradične kvôli svojej liberálno-demokratickej orientácii.

Cirkevno-politický kontext sa však nezlepšil ani po podpísaní Trianonskej zmluvy (4. júna 1920), pohyb poľských vojsk na východ vniesol určité pochybnosti do otázky stability hraníc v strednej Európe. Keď sa Poľsko dostalo do pozície ústupu, rozhodlo sa Maďarsko, že mu v rámci posilnenia vlastného postavenia v geopolitickom priestore pomôže. „*Prienik bolševických vojsk až k Varšave vo vatikánskom paláci ešte väčšmi posilnil už i tak značné obavy pred komunizmom a nepriamo zväčšil nedôveru k socialistickej pražskej vláde a jej antiintervenčnej zahraničnej politike.*“²² Rokovania boli opätovne obnovené v septembri roku 1920 po zlepšení medzinárodnopolitickej situácie.

Po relatívnom ustálení medzinárodnopolitickej situácie v geopolitickom priestore strednej Európy vznikol však v otázke nahradenia maďarských biskupov problém

²¹ Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 133.

²² Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-právnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská, s. 334.

vnútropolitický. Kandidáti Svätej stolice nevyhovovali predovšetkým agrárnikom, ktorí podporovali už spomenutú skupinu okolo Okánika. Z programových tendencií strany jednoznačne vyplývalo inklinovanie ku „liberálnejším“ kandidátom, ktorí by boli otvorení rozvoju demokracie v štáte a prístupní ideám agrárnej demokracie M. Hodžu. Do procesu vysviacky nových biskupov ďalej ale zasiahol aj maďarský argument o nejasnosti financovania odškodného a penzií po nahradení biskupov. maďarská vláda žiadala od Svätej stolice, aby ešte pred vysviackou nových biskupov zaviazala československú vládu, že nahradených biskupov odškodní. Takto by maďarská vláda získala právny základ budúcej vymáhateľnosti finančných prostriedkov pre nezabezpečených biskupov po výmene. Československá vláda sa Svätej stolici napokon zaviazala, ale nestanovila presnú výšku splátok, no aj napriek tomu dňa 16. decembra 1920 pápež Benedikt XV. troch nových slovenských biskupov tajne prekonizoval (K. Kmeťko pre Nitru, M. Blaha pre Banskú Bystricu a J. Vojtaššák pre Spiš), pričom na žiadosť štátneho sekretára boli menovacie buly podľa Emílie Hrabovcovej (2002) vystavené netradične rýchlo.²³ Svätá stolica sa po podpise Trianonskej zmluvy a vyjasnení medzinárodnopolitickej situácie z pasívnej politiky postavila do politiky aktívnej. Príčinou nebola len stabilita v geopolitickom priestore, ale aj dobré vzťahy kňazskej rady s nunciatúrou vo Viedni a jej neustále urgovanie aj cez vládnú intervenciu. Svätá stolica takto chcela situáciu v priestore ešte viac ustáliť a vyhovelá každej strane v niečom – Maďarsku v tom, že zaviazala československú vládu finančne odškodniť nahradených biskupov a ČSR v tom, že narýchlo vymenila biskupov. Svätá stolica zámerne vysvätila len biskupov pre uvedené tri biskupstvá, pretože len tieto sa v celej svojej celistvosti nachádzali na území Slovenska. Neboli teda z majetkovoprávneho hľadiska spornými.

A. Hlinka, ktorý bol pôvodne prvým kandidátom na jeden z týchto postov, sa medzičasom dostal do nemislotti režimu, pretože sa bez súhlasu centralistickej vlády zúčastnil na mierovej konferencii v Paríži, aby tam upozornil vtedajšie svetové veľmoci na pomery v novovzniknutom štáte a snažil sa presadiť autonómiu Slovenska v rámci republiky. Za svoje neautorizované konanie bol v čase menovania biskupov vo väzení.

²³ Tamtiež, s. 337.

Politický kontext udalostí od ustanovenia apoštolskej administratúry v Trnave po prijatie dokumentu Modus vivendi

Najzložitejšiu situáciu z hľadiska korelácie štátnych hraníc s hranicami diecéz po podpise Trianonskej zmluvy predstavovalo Ostrihomské arcibiskupstvo, ktorého sídlo ležalo na území Maďarska, ale prevažná časť jemu podliehajúcich farností sa rozprestierala na území Slovenska (až 397 farností).²⁴ Atmosféru ešte väčšmi komplikovala skutočnosť, že Svätá stolica zaviazala vymenovanie nových biskupov pre dotknuté diecézy majetkovoprávnym vysporiadaním v cirkevnej oblasti medzi ČSR a Maďarskom. Tento krok bol do istej miery pragmatickým – Svätá stolica najpálčivejší problém (finančné vyrovnanie) prenechala na samotné vlády, čím sa vyhla kritike z jednej, či druhej strany, zachovala si svoju legitimitu a udržala si podporu verejnej mienky v oboch štátoch. De facto „dala ruky preč“ od podstaty sporu cez politiku vyčkávania na konsolidáciu. Riešenie však začalo byť natoľko potrebné, že napokon Svätá stolica ustanovila apoštolskú administratúru v Trnave (29. mája 1922) bez konkrétneho vyriešenia majetkovoprávných záležitostí. Trnavská apoštolská administratúra získala štatút úplnej nezávislosti od Ostrihomského arcibiskupstva. Za administrátora bol menovaný P. Jantusch, avšak ako administrátor *ad nutum Sanctae Sedis*, pretože československá vláda ani po dvoch mesiacoch nezaujala konkrétne stanovisko k jeho menovaniu. Vláda takto konala, pretože mala výhrady voči osobe Jantuscha a zároveň sa exekutíva snažila pre ČSR ako nástupnícky štát Rakúsko-Uhorska získať právnu kontinuitu práva v oblasti nominovania biskupov vládou tzv. *nominatio regia*. Ak by vláda mohla takto kontrolovať nominácie biskupov, presadzovala by na tieto miesta sebe blízkych kandidátov, ktorí by v plnej miere reflektovali vládne záujmy. Okrem toho by exekutíva prostredníctvom týchto biskupov získala vplyv na aj nosnú časť verejnej mienky predovšetkým na Slovensku, kde tvorilo obyvateľstvo rímskokatolíckeho vierovyznania výraznú majoritu a teda by takto mohla nepriamo zabrániť autonomistickým tendenciám a posilniť svoj už existujúci centralizmus.

Keďže vlastnícke vzťahy jednotlivých maďarských biskupstiev a cirkevných inštitúcií na Slovensku ostali aj po ustanovení administratúry, objavil sa priaznivý priestor pre maďarské cirkevné kruhy na Slovensku, ktoré priamo pri Svätej stolici presadzovali

²⁴ Letz, R. (2000): *Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sered': Bernolákova spoločnosť, s. 50.

vytvorenie samostatného maďarského biskupstva na slovenskom území.²⁵ S týmito snahami oboznámili aj maďarskú vládu a žiadali jej súhlas. Z politologického hľadiska išlo o tendencie cez vznik samostatného biskupstva postupne prejsť k autonómii uvedeného územia s väčšinovým maďarským obyvateľstvom. Opäť by sa len potvrdila už spomenutá téza, že existencia samostatnej cirkevnej provincie, v tomto prípade biskupstva, by bola v podmienkach kontinentálnej Európy dôležitou okolnosťou jestvovania štátu, v tomto prípade autonómie v rámci štátu.

Proti novému rozhraničeniu diecéz protestoval aj F. Jehlička, bývalý člen a poslanec za Slovenskú ľudovú stranu žijúci v emigrácii. Toto nekorešpondovalo s jeho koncepciou autonómie Slovenska v obnovenom Uhorsku.²⁶ Slovenskí katolíci výslovne nesúhlasili s Jehličkovým postojom, no najmä s tým, že svoje idey prezentoval a presadzoval v zahraničí osočujúc slovenských katolíkov v zahraničnej tlači, a preto sa obrátili na pražského nuncia a žiadali cirkevné potrestanie Jehličku. Koncepcia obnovenia Uhorska bola neprípustná nielen pre intelektuálnu, ale aj laickú časť verejnosti. Verejnosť pochybovala i o tom, či by maďarská vláda bola ochotná rešpektovať autonómiu Slovenska so všetkými jej atribútmi. Po skúsenostiach z minulosti nebola takejto forme štátu vôbec naklonená. Celý spor skomplikoval aj vzťahy medzi prvou ČSR a Svätou stolicou – Svätá stolica žiadosti cirkevného potrestania Jehličku nevyhovela. Jehličkovi len odporučila použiť miernejší tón pri interpretácii svojich myšlienok. Konanie Svätej stolice bolo v kontexte jej právomocí pochopiteľné. Svätá stolica by v rámci zachovania si svojho medzinárodnopolitického postavenia nemala trestať politickú orientáciu, ani ovplyvňovanie veľmocí a zahraničnej verejnosti.

Bez ohľadu na uvedené vnútroštátne tendencie v rámci Československej republiky došlo už v roku 1921 k prvému všeobecnému rokovaniu medzi Svätou stolicou a československou vládou. Vtedajší minister zahraničných vecí E. Beneš sa na oficiálnej návšteve Ríma stretol s kardinálom Gasparrim. Rokovanie sa však netýkalo konkrétnych otázok, len načrtlo ďalšiu spoluprácu. Istý posun predstavoval rok 1923, kedy sa začalo diskutovať o zložení špeciálnej komisie, zo zástupcov oboch strán, ktorá sa mala zaoberať rozhraničením diecéz. Diskusia ale pre cirkevno-politické spory späť s pozemkovou reformou nevedla k úspešnému cieľu. Pozemková reforma ako taká sa totiž dotkla aj cirkevných majetkov v tom zmysle, že tieto ostali pod nútenou správou štátu, čo

²⁵ Tamtiež, s. 51.

²⁶ Tamtiež, s. 51.

nevyhovovalo Svätej stolici požadujúcej možnosť správy cirkevného vlastníctva priamo biskupmi. Majetkovo-finančné nezrovnalosti boli teda opäť „kameňom sváru“. V priebehu nasledujúceho roku pražský nuncius Msgr. F. Marmaggi písomne odovzdal návrh dohody o úprave vzťahu rímskokatolíckej cirkvi a prvej ČSR československej vláde. Exekutíva ale naďalej trvala na už spomenutom nominačnom práve, a preto dohodu neakceptovala. Svoje tvrdenia oprela aj o rozhodnutie česko-slovenského správneho súdu, ktorý prechod nominačných práv uhorských kráľov na československú vládu uznal v kauze brnianskeho a olomouckého kanonikátu. Pozoruhodné je, že menovanie biskupov pre nitrianske, banskobystrické a spišské biskupstvo vláda pragmaticky vysvetľovala ako výnimočný prípad dohodnutý mimo správne orgány štátu. Ak by toto exekutíva nedeklarovala, mohlo by to naštříbiť jej argumenty a de facto by išla sama proti sebe.

Okrem výraznej odlišnosti, ba priam nezlučiteľnosti požiadaviek československej vlády a Svätej stolice nepriaznivo zasiahli do možnosti dosiahnutia konsenzu aj udalosti okolo zákona o sviatkoch a pamätných dňoch zo dňa 3. apríla 1925 a s ním späté oslavy 510. výročia úmrtia J. Husa.²⁷ Hus bol v tom čase v rámci rímskokatolíckej cirkvi považovaný za kacíra, a preto pražský nuncius Marmaggi ostro vystúpil proti uzákoneniu pamätného dňa upálenia J. Husa. Do situácie neblaho prispeli aj protikatolícke vyjadrenia prezidenta Masaryka pred americkým, holandským a anglickým veľvyslancom. Uvedené tri štáty možno považovať za nie majoritne katolícke, a preto Masaryk prezentoval svoje tézy práve pred ich veľvyslancami. Pozadím pompéznych sláv 510. výročia úmrtia J. Husa sa stali protikatolícke ohlasy v tlači a verejnej mienke, čo prinútilo Marmaggiho k odchodu z Prahy. Ochladnutie diplomatických stykov ČSR a Svätej stolice ešte väčšmi skomplikovalo vzájomné bilaterálne rokovania týchto dvoch štátov. Minister Beneš označil konanie Svätej stolice za vmiešavanie sa do vnútorných záležitostí štátu. Z hľadiska medzinárodného práva mal do značnej miery pravdu, ale jeho vyhlásenie možno hodnotiť kriticky z pohľadu toho, že nereflektoval požiadavky slovenskej strany, v ktorej záujme bolo vybudovať si čo najpriateľnejšie vzťahy so Svätou stolicou, čím by mohla ľahšie a rýchlejšie dosiahnuť ustanovenie samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie ako prioritnej požiadavky slovenských katolíkov v tomto období. Beneš opäť len potvrdil centralizmus pražskej vlády.

²⁷ Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 135.

Vymenovaním úradníckej vlády na čele s J. Černým v marci 1926 sa bilaterálne rokovania posunuli vpred. Na popud vlády bol prijatý už spomenutý kongruový zákon idúci v ústrety Svätej stolici v otázkach financovania platov pre nezabezpečených kňazov priamo československou vládou. Neskôr v priebehu roku 1926 bola menovaná stabilná vládna koalícia, ktorej členom sa stala po dlhých rokoch aj HSLS. Prioritou Hlinkovej strany bolo zosúladienie hraníc diecéz na Slovensku s hranicami štátu, a teda napokon v rámci koaličnej dohody dosiahla obnovenie rokovaní so Svätou stolicou. Prvý krok však napokon spravila Svätá stolica, keď v roku 1927 poslala do Prahy provizórneho vyslanca. Svätá stolica videla nové priaznivé prostredie vo vláde v podobe katolícky ladenej a ideovo spriaznenej Slovenskej ľudovej strany, a preto sa rozhodla konať a takýmto spôsobom urýchliť diskusiu. Po dlhých stretnutiach riešiacich prevažne zosúladienie hraníc diecéz so štátnymi, správu cirkevných majetkov a spôsob menovania biskupov nakoniec v decembri 1927 došlo k podpísaniu dokumentu *Modus vivendi*.

POLITIKA ŠTÁTU VO VZŤAHU K SAMOSTATNEJ KATOLÍCKEJ CIRKEVNEJ PROVINCIÍ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Primárna podstata Modu vivendi

Dokument *Modus vivendi* bol podpísaný dňa 17. decembra 1927. Simplicítne vznikol ako dohoda medzi Svätou stolicou (Msgr. Borgongini Duca) a československou vládou (K. Krofta). Podľa M. Čelπίkovej (2005) zmyslom *Modu vivendi* bolo: „*upraviť problematiku cirkevnej organizácie v súlade s faktom vzniku nezávislého štátu.*“²⁸ Ako som už uviedla problematickými sa črtali byť predovšetkým tieto oblasti: zosúladienie hraníc diecéz s hranicami štátu, správa cirkevných majetkov a spôsob menovania biskupov. V otázke zosúladienia hraníc diecéz so štátnymi dosiahnutie konsenzu komplikovali zo začiatku najmä prebiehajúce mierové rokovania, nestabilita štátnych hraníc, krok protisovietskej politiky dohodových mocností pripojiť k ČSR Podkarpatskú Rus a vnútroštátne tendencie maďarských cirkevných kruhov v ČSR ustanoviť maďarskú cirkevnú samosprávu. Majetkovo-finančné otázky súviseli prioritne s kritickým videním a nesúhlasom Svätej stolice so zákonom o nútenej správe cirkevných majetkov štátnymi orgánmi a nevyriešením vlastníckych sporov

²⁸ Čelπίková, M. (2005): *Štát, cirkvi a právo na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 57.

medzi ČSR a Ostrihomským arcibiskupstvom. Spôsob menovania biskupov taktiež narážal na odlišné videnie u oboch strán – československá vláda trvala na spomínanej právnej kontinuite nominačných práv uhorských kráľov.

Paradoxné je, že *Modus vivendi* nikdy nebol predložený parlamentu na schválenie a prezident Masaryk odmietol dohodu podpísať s tvrdením, že Svätá stolica nespĺňa všetky predpoklady štátnej zvrchovanosti.²⁹ Je možné konštatovať, že Masarykovo odôvodnenie bolo len formálnym zakrytím pravého dôvodu, prečo sa rozhodol dokument nepodpísať. Ako som už spomenula, prezident Masaryk sa vo všeobecnosti vyznačoval svojím protikatolíckym postojom, čo viackrát prezentoval aj verejne. Osobne bol stotožnený s požiadavkou odluky cirkvi od štátu a úplného nezasahovania cirkvi do vnútorných záležitostí republiky. Podpisom dokumentu by sa de facto výrazne odklonil od svojich predstáv a tvrdení, či istým spôsobom zdiskreditoval svoju osobu v očiach verejnej mienky najmä v českej časti štátu. Čo sa týka nepredloženia dohody na schválenie parlamentu, bolo evidentné, že československá vláda nechcela dohode týmto pripísať vyššiu právnu silu a vyšší stupeň legitimacy, keďže parlament bol volený priamo občanmi. Ak by takto konala, dohoda by si vyžadovala precíznejšie plnenie, čo exekutíva nepovažovala za politický vhodný krok, pretože už v dobe podpisu dokumentu boli viditeľné nesúhlasné názory ľavicových politických síl a agrárnikov proti niektorým bodom *Modu vivendi*. Otázne je, či by vôbec pri takýchto tendenciách dokument v parlamente bol schválený potrebnou väčšinou. Ak by bol predložený parlamentu a zároveň pre tieto príčiny nebol schválený, postavilo by to ČSR z medzinárodnopolitického hľadiska do nepriaznivej „chúlostivej“ situácie – vláda by deklarovala vôľu so Svätou stolicou sa dohodnúť, ale parlament, ktorému bola vláda zodpovedná a mala jeho dôveru by dokument neschválil, čím by vznikla diskrepancia medzi exekutívou a legislatívou a nedôverčivý ohlas zahraničia voči ČSR.

Samotný dokument *Modus vivendi* sa skladá zo šiestich článkov. Prvý článok sa týka nového rozhraničenia diecéz s podmienkou, že nijaká diecéza nebude presahovať štátne hranice, pričom rozhraničenie a budúce dotovanie diecéz sa uskutoční na báze dohody medzi československou vládou a Svätou stolicou prostredníctvom dvoch nezávislých komisií – vládnej a cirkevnej.³⁰ Paradoxné je, že sa v článku nespomína ustanovenie samostatnej

²⁹ Letz, R. (2000): *Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sereď: Bernolákova spoločnosť, s. 55.

³⁰ *Modus vivendi*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sereď: Bernolákova spoločnosť, s. 61-62, čl. 1.

slovenskej katolíckej cirkevnej provincie. Článok síce tomuto poskytuje určitú právnu bázu, ale výslovne tento krok nespomína dôsledkom opätovného presadzovania centralizmu zo strany československej vlády cez osobu K. Kroftu, ktorý vo vyjednávacom procese so Svätou stolicou reflektoval centralistické tendencie vlády. Centralistická vláda videla v zriadení samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie uznanie slovenskej národnej identity a nepriamo aj podporu autonomistických snáh Slovenskej ľudovej strany. Prioritnou snahou vlády bolo zabezpečiť územnú celistvosť štátu, a preto práve článok 1 Modu vivendi považovala za najdôležitejší v zamedzení vplyvania zahraničia na vnútorné záležitosti štátu.

Článok 2 Modu vivendi upresňuje otázky správy cirkevných majetkov. Nútenú správu týchto považuje za dočasnú až do dosiahnutia dohody spomenutých dvoch komisií.³¹ Nútená správa cirkevných majetkov najviac nevyhovovala Svätej stolici, ktorá takto stratila na svoje vlastníctvo akýkoľvek vplyv. Ako uvediem neskôr práve tento článok dohody v praktickej rovine narážal na najväčšie komplikácie.

Článok 3 dokumentu ďalej dopĺňal článok prvý o uznesenie o ukončení jurisdikcie cudzích provinciálnych rehoľných domov na území ČSR.³² Formulácia opäť vyšla v ústrety vláde a jej snahám eliminovať vplyv zahraničia na vnútorné záležitosti republiky. Tendencia bola ešte väčšmi potvrdená aj doplnením, že provinciálmi sa mohli stať iba československí občania.

Obzvlášť dôležitý bol článok 4 dohody. Svätá stolica sa v ňom zaviazala, že skôr ako vymenuje arcibiskupov a biskupov, oznámi československej vláde meno svojho kandidáta.³³ Vláda takýmto spôsobom mohla deklarovat' svoj nesúhlas s konkrétnym kandidátom. Išlo o možnosť vlády prezentovať výhrady politického charakteru ako napríklad nesúhlas s kandidátom, ktorý prejavuje evidentné snahy narušiť celistvosť štátu (separatizmus, iredenta), či vystupuje proti ústavnému poriadku štátu. Článok možno považovať za akýsi kompromis medzi viackrát uvedenou požiadavkou vlády v oblasti nominačného práva biskupov a Svätou stolicou – obe strany nestratili svoj vplyv a zároveň Svätá stolica istým spôsobom takto mohla eliminovať protikatolícke tendencie českej politickej verejnosti, ale na druhej strane aj československá vláda takto mohla zmenšiť vplyv autonomistických kruhov zo Slovenska. Z uvedeného vyplýva, že na svojom vplyve by nakoniec najviac stratili slovenskí katolícki predstavitelia, pretože väčšina z možných kandidátov na biskupov z radov kňazskej

³¹ Tamtiež, čl. 2.

³² Tamtiež, čl. 3.

³³ Tamtiež, čl. 4.

rady nevyhovovala centralizovaniu štátnej moci. Článok 4 je podobne ako článok 3 doplnený o podmienku československého štátneho občianstva u budúcich prelátov. Článok 5 dokresľuje článok 4 o potrebu zloženia sľubu cirkevných hodnostárov Československej republiky, v ktorom sa zaviazu, že nebudú vystupovať proti bezpečnosti a celistvosti republiky. Zloženie sľubu istým spôsobom znova „hrá do karát“ centralistickým snahám vlády – v sľube sa jednoznačne nepripúšťa angažovanie sa kandidáta v prospech autonómie Slovenska. Na margo toho je dôležité pripomenúť, že predstavitelia Slovenskej ľudovej strany bojujúci za autonómiu Slovenska boli možnými kandidátmi na posty biskupov, a teda vláda takto obmedzila ich pôsobenie na verejnú mienku. Je ale otázne, ako by bolo nedodržanie sľubu sankcionované. Každopádne asi apelom československej vlády na Svätú stolicu o cirkevné potrestanie dotknutých biskupov. Svätá stolica by v kontexte svojich právomocí biskupov vymenila a vyvodila patričné dôsledky.

V záverečnom článku 6 *Modu vivendi* sa vláda zaviazala, že prispôsobí legislatívu štátu *Modu vivendi*,³⁴ čo nebolo realizované dôsledne, pretože, ako som už uviedla, dokument nikdy nebol predložený na schválenie parlamentu.

Politické hľadisko realizácie Modu vivendi v praxi

Modus vivendi ako dokument nepredstavoval konkordát, ale len dohodu o spôsobe spolunažívania cirkvi a československej vlády v predmníchovskej ČSR. Išlo o zmluvu *sui generis*, ktorá neupravovala podstatu vzťahu cirkvi a štátu, ale len praktické otázky a naliehavé cirkevno-politické problémy. Jednotlivé vyššie charakterizované body dokumentu však v reálnej praxi často neboli plnené predovšetkým práve zo strany vlády. Svätá stolica si všetky záväzky vyplývajúce z dohody plnila.

Prvým a zároveň najdôležitejším článkom z pohľadu možnosti ustanovenia samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie bol článok 1 o delimitácii diecéz a rehoľných provincií v zhode so štátnymi hranicami. Ako som už uviedla, obsahová formulácia článku zmienku o vytvorení samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie neuvádzala v dôsledku presadenia centralistických ideí pražskej vlády, ale v skutku poskytla právny základ pre budúce konanie v tejto oblasti. Hranice Československej republiky boli po prvej svetovej vojne ustanovené na základe zmlúv versailleského mierového systému, pričom

³⁴ Tamtiež, čl. 6.

uznané boli historické hranice tzv. českých krajín a na zmluvnom základe boli určené hranice republiky s Poľskom a Maďarskom. Okrem toho ako výsledok protisovietskej politiky dohodových mocností bola k ČSR pripojená Podkarpatská Rus ako územie, ktoré by takto tvorilo určitú bariéru proti šíreniu ideí komunizmu ďalej na západ. V dôsledku rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie a následnému vzniku nových štátnych útvarov vyvstal istý nesúlad medzi hranicami štátu a hranicami diecéz. Ako som už spomínala, Svätá stolica zo začiatku vnímala existenciu ČSR ako povojnové provizórium, čakala na stabilizáciu politickej situácie v geopolitickom priestore strednej Európy a ustálenie štátnych hraníc najmä s Maďarskom, pretože toto komplikovala predovšetkým vnútropolitická situácia v Maďarsku (vznik Maďarskej republiky rád), snahy o získanie časti územia južného Slovenska, neskôr autonomistické tendencie maďarských cirkevných kruhov a s nimi späté tendencie ustanoviť samostatnú maďarskú cirkevnú provinciu na uvedenom území.

Na základe článku 1 Modu vivendi bola pri vláde vytvorená komisia zložená z osôb nominovaných práve vládnu koalíciou. Komisia zahájila svoje práce v otázke delimitácie hraníc diecéz so štátnymi v roku 1928. Ako výsledok rokovaní v komisii bol vytvorený vládny delimitačný a dotačný plán, ktorý bol koncom roku 1933 zaslaný Svätej stolici na posúdenie. Svätá stolica pre jednoduchšiu a transparentnejšiu realizáciu článku 1 Modu vivendi navrhla československej vláde, aby delimitácia hraníc diecéz s hranicami štátu prebiehala postupne v dvoch bezprostredne na seba nadväzujúcich etapách. *„Prvá z nich mala predstavovať vonkajšiu delimitáciu diecéz, zriadenie slovenských cirkevných provincií, odvolanie nútenej správy cirkevného majetku zo strany štátu a jeho odovzdanie do správy cirkevného predstaviteľa zmocneného Svätou stolicou.“*³⁵ Požiadavka utvorenia samostatných slovenských cirkevných provincií sa v rámci návrhu Svätej stolice objavila preto, že apoštolský administrátor v Trnave bol v priamom kontakte so Svätou stolicou, keďže apoštolská administratúra bola podriadená priamo Svätej stolici. Jantausch presadzoval pri Svätej stolici snahy slovenských katolíckych kňazov o vytvorenie samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie, s ktorými osobne sympatizoval. Dôležité je ešte dodať, že Svätá stolica videla ideovú oporu v Slovenskej ľudovej strane, ktorá bola v tomto čase relevantným politickým subjektom, aj keď už nie koalíčným. Druhá etapa mala obsahovať vnútornú delimitáciu diecéz v rámci ČSR s novým dotačným rozpožičením.³⁶ Československá vláda na návrh uskutočniť delimitáciu v dvoch etapách pristúpila, avšak konala len v rámci

³⁵ Čelpková, M. (2005): *Štát, cirkvi a právo na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 61

³⁶ Tamtiež, s. 62.

odovzdania cirkevného majetku pod nútenou správou štátu do rúk apoštolského administrátora v Trnave. Československá republika vládnym nariadením č. 204/1937 Z. z. a n. zo dňa 2. septembra 1937 napokon zrušila zátvor cirkevného majetku zavedeného od roku 1919. Je evidentné, že vláda nekonala v tejto veci promptne, uskutočnenie majetkovo-finančnej časti prvej etapy delimitácie diecéz trvalo celých päť rokov. Dôvodom bola skutočnosť, že proti vráteniu cirkevného vlastníctva pod správu biskupov namietali predovšetkým ľavicové politické sily a agrárci. Zatiaľ čo ľavicové subjekty tradične vo svojich programoch nehájajú cirkevné záujmy, ba práve naopak vystupujú za čo možno najširšiu odluku cirkvi od štátu, a preto nevideli dôvod vyjsť takto cirkvi v ústrety, agrárci nesúhlasili s tým, že sa cirkevné majetky vyhnú pozemkovej reforme. Jednou z hlavných téz Hodžovej agrárnej demokracie bolo dôkladné uskutočnenie pozemkovej reformy a prerozdelenie vlastníctva pôdy v prospech roľníkov. Tým, že sa cirkevné majetky vyhlí pozemkovej reforme, strana stratila značné politické (strata časti elektorátu) a finančné zisky. Je teda možné konštatovať, že práve vnútropolitické rozpory hatili realizácii majetkovoprávneho vysporiadania medzi prvou ČSR a Svätou stolicou.

Ďalšie nezrovnalosti sa objavili aj v rámci uvedenia článku 4 *Modu vivendi* do politickej praxe. Ako som už uviedla, článok 4 sa týkal spôsobu menovania arcibiskupov a biskupov. Svätá stolica podľa neho mala predkladať mená svojich kandidátov na tieto posty na schválenie československej vláde. Exekutíva mohla kandidátov odmietnuť z už spomenutých politických dôvodov. Obsahová formulácia článku však v reálnej praxi narážala na viaceré problémy. Československá republika zákonom recipovala právne predpisy Rakúsko-Uhorska. Do právneho rámca tejto recepcie podľa M. Čelπίkovej (2005) patrilo aj menovanie biskupov, a teda na základe recipovaných právnych predpisov mala mať vláda v kompetencii menovať cirkevných hodnostárov.³⁷ V právnom kontexte išlo o verejných funkcionárov, ktorí nemohli byť menovaní inou než vnútroštátnou autoritou (vládou). Paradoxné je, že ČSR ako jediný neodlukový štát sa zmluvne zaviazala, že svoje námietky voči kandidátom bude písomne zdôvodňovať, pričom Svätá stolica námietky vôbec nemusela brať do úvahy a vymenovať kandidáta aj napriek nesúhlasnému stanovisku vlády. Štandardom pre ostatné neodlukové štáty bolo právo veta bez udania dôvodu proti ktorémukoľvek kandidátovi. Československo sa takto ocitlo v znevýhodnenej pozícii. Dôvodom, prečo vláda vlastne pristúpila k tejto nevýhodnej formulácii bol fakt, že v dobe podpisu *Modu vivendi*

³⁷ Čelπίková, M. (2002): *Vzájomné vzťahy predmníchovskej ČSR a Vatikánu*. In: Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2002. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, s. 178.

koaličná vláda inklinovala k tendenciám vyjsť Svätej stolici v ústrety, pretože dohoda bola kompromisom, a teda vláda získala za tento iné ústupky v podobe úpravy hraníc diecéz v prospech udržania celistvosti štátu. Druhým dôvodom bola aj účasť Slovenskej ľudovej strany a Českej strany lidovej vo vláde, ktoré priamo vo svojich volebných programoch požadovali zrušenie cirkevno-politických zákonov, a teda nepriamo aj posilnenie postavenia cirkvi v republike prostredníctvom menovacieho práva. Uvedenú skutočnosť nepriaznivo vnímala verejná mienka ako aj vtedajšia literatúra. Ako príklad možno uviesť A. Hobzu, ktorý vo svojom diele *Modus vivendi* potvrdil, že článok 4 Modu vivendi je v rozpore s právnym poriadkom ČSR a narúša aj demokratický princíp suverenity štátu, pretože kandidátov na verejné úradné funkcie (vtedajšie vnímanie postu biskupov) nesmie v demokratickom štáte menovať zahraničná autorita.³⁸

Okrem uvedených faktov článok 4 neuvádzal spôsob menovania všetkých do úvahy prichádzajúcich cirkevných hodnostárov ako napríklad administrátora, či biskupských pomocníkov bez nástupníckeho práva. Táto skutočnosť komplikovala vzťahy medzivojnovej ČSR a Svätej stolice. Pre centralistickú politiku vlády bolo neprípustné, aby nemala žiaden dosah na menovanie apoštolského administrátora. Takto vláda nemohla brániť tomu, aby sa apoštolským administrátorom v Trnave stal sympatizant autonomistických ideí a snáh.

Právny nesúlad bolo možné konštatovať aj v oblasti cirkevného majetku. Pred prijatím Modu vivendi existovali dva diametrálne odlišné náhľady na cirkevné vlastníctvo – jeden zo strany Svätej stolice, ktorá na základe *Codex iuris canonici* z roku 1917 deklarovala, že cirkevný majetok tvorí jeden nedeliteľný celok a druhý zo strany československej vlády, ktorá v zmysle recipovaných rakúsko-uhorských zákonov vnímala cirkevný majetok ako majetok nejednotný, parciálny (napríklad majetok kláštorň, farský, biskupský a podobne).³⁹ Práve dokumentom Modus vivendi vláda prezentovala, že je ochotná sa v praxi vzdať platných rakúsko-uhorských právnych predpisov v oblasti cirkevného majetku a uznať zásady kanonického práva. Tento krok zvýšil medzinárodnopolitickú legitimitu vlády, pretože vláda preukázala, že do istej miery nebude rešpektovať a presadzovať dobovo aj ideovo zastarané zákony.

³⁸ Hobza, A. (1930): *Modus vivendi (Politický konkordát uzavřený mezi vládou československou a Vatikánem)*. Praha, 1930, s. 9.

³⁹ Čelpíková, M. (2002): *Vzájemné vztahy předmnichovské ČSR a Vatikánu*. In: Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2002. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2003, s. 179.

Vnútropolitické tendencie po prijatí Modu vivendi

Uzavretie Modu vivendi simpliciter možno označiť za obojstranne výhodný kompromis medzi požiadavkami československej vlády a Svätou stolicou. Svätá stolica si obhájila svoje práva pri menovaní cirkevných hodnostárov a československá vláda prostredníctvom Modu vivendi dostala od Svätej stolice prísľub o delimitácii hraníc diecéz so štátnymi hranicami, čo dopomohlo k medzinárodnopolitickej stabilizácii geopolitického priestoru strednej Európy.

Napriek faktu, že Modus vivendi vznikol konsenzuálne, sa v období po jeho schválení objavili viaceré protichodné vnútropolitické tendencie v značnom protiklade s ustanoveniami dohody. Najmarkantnejšia bola predovšetkým snaha pražskej vlády zrušiť Rožňavské biskupstvo. Vláda chcela zrušením Rožňavského biskupstva obmedziť vplyv Maďarska na Československú republiku, keďže v dobe iniciovania spomenutého návrhu podliehalo Rožňavské biskupstvo ešte stále pod cirkevnú jurisdikciu Ostrihomského arcibiskupstva. Situáciu dopĺňali aj pretrvávajúce nevyjasnené majetkovoprávne spory medzi Ostrihomským arcibiskupstvom a ČSR. Obavy vlády podnecovali aj už viackrát spomenuté tendencie maďarských cirkevných kruhov ustanoviť maďarskú cirkevnú samosprávu na južnom Slovensku, čo by v konečnom dôsledku viedlo k autonómii dotknutého územia v rámci republiky. Autonómia akejkoľvek časti územia štátu predstavovala nebezpečnú hrozbu pre centralizmus pražskej vlády, ba priam bola v úplnom kontraste s ním. Zrušením Rožňavského biskupstva by sa územie pod jeho správou dostalo pod cirkevnú správu apoštolskej administratúry v Trnave, čo bolo pre vládu priaznivejším riešením, pretože aj keď síce mala výhrady voči osobe administrátora, ale trnavská administratúra ideovo ani svojím konaním nijako nesúvisela s autonomistickými snahami Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej len HSĽS).

Proti snahe zrušiť Rožňavské biskupstvo vo svojom článku ostro vystúpil Andrej Hlinka.⁴⁰ Tieto tendencie odsudzoval predovšetkým z toho dôvodu, že rozpínavý centralizmus vlády v Prahe škodil nielen cirkevnému, ale aj politickému životu na Slovensku. Zrušenie biskupstva považoval za zasiahnutie vlády v oblasti, ktorá absolútne nespadá do jej kompetencie jednak z cirkevno-právneho, jednak z územného hľadiska. Inkriminovaná oblasť zriaďovať, či rušiť biskupstvá bola výlučnou pôsobnosťou Svätej stolice, čo de facto nepriamo potvrdila i vláda prijatím práve Modu vivendi. Čo sa týka hľadiska územného,

⁴⁰ Hlinka, A.(1929): *Chcú zrušiť Rožňavské biskupstvo*. Slovák, ročník XI., 23.6.1929, č. 141, s. 2.

Hlinkov postoj jednoznačne vyplýval z nesúhlasu moc centralizovať a presvedčenia, že jedinou správnu cestou je územná autonómia Slovenska v prvej ČSR. Programové tendencie SĽS respektíve HSĽS stáli na rozdiel od centralistických politických subjektoch na téze, že česko-slovenská štátnosť nie je najvyšší cieľ politického snaženia v štáte, ale len prirodzený základ oslobodenia sa Slovákov od uhorskej nadvlády a Čechov od nadvlády rakúskej. Národné záujmy začala strana presadzovať už v prvých poprevratových rokoch, keď 9. novembra 1920 v Národnom zhromaždení vystúpil A. Hlinka presadzujúc autonómiu Slovenska na báze Pittsburskej dohody. SĽS mala v kontexte doby neľahkú úlohu, pretože ostatné slovenské politické subjekty boli v parlamente združené v tzv. Slovenskom klube, ktorý zastrešovali hlasisti, čím ideovo podsúvali slovenských politikom čechoslovakisticky ladené myšlienky. Práve Slovenská ľudová strana ako jediná odmietla účasť v Slovenskom klube a v Národnom zhromaždení deklarovala svoju nezávislosť. Myšlienka územnej autonómie Slovenska sa prelínala predvolebnými programami strany po celú dobu existencie prvej ČSR. Z hľadiska relevantnosti pre túto prácu z programových dokumentov SĽS je potrebné vyzdvihnúť predovšetkým požiadavku úplnej náboženskej slobody, odstránenia cirkevno-politických zákonov a úplnú autonómiu katolíkov. Samotná potreba ustanovenia samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie však vyslovene v takomto znení v príslušných memorandách a manifestoch nefigurovala. Dôvodom je skutočnosť, že SĽS sa v prvom rade v cirkevno-politickej oblasti sústreďovala na odstránenie biskupov maďarskej národnosti z územia Slovenska a na protest proti niektorým cirkevno-politickým zákonom (napríklad zákonu o nútenej správe cirkevného majetku alebo proti zaradeniu cirkevného vlastníctva do pozemkovej reformy). Napokon po relatívnom ustálení týchto majetkových sporov Hlinkova strana urgovala vládu, aby urýchlila majetkovoprávne vysporiadanie medzi ČSR a Ostrihomským arcibiskupstvom, čo podľa P. Mulíka (1994) bolo prvým predpokladom pre utvorenie slovenského arcibiskupstva.⁴¹ Možno teda konštatovať, že SĽS aj keď síce požiadavku ustanovenia samostatnej slovenskej katolíckej cirkevnej provincie doslovne neprehlasovala, no vytvárala priestor na jej postupnú realizáciu tlakom na vládu a verejnú mienku v spomenutých oblastiach. Okrem toho činnosť SĽS (resp. aj HSĽS) bola úzko spätá s medzinárodnopolitickými krokmi a vyhláseniami Svätej stolice. Najsignifikantnejší príklad tohto boli udalosti po voľbách v roku 1925, keď HSĽS získala na

⁴¹ Mulík, P. (1994): *Slovenskí katolíci v 1. ČSR: Konflikty medzi štátnou mocou a cirkvou*. In: *Historická revue*. Ročník V. (1994), číslo 8, s. 17.

Slovensku majoritnú podporu (až 34% voličských hlasov).⁴² Mladší stranícki predstavitelia odmietali účasť vo vláde, ako určitú formu protestu proti centralizmu, ale na popud práve Svätej stolice, ktorá prostredníctvom nunciatúry v Prahe odporučila ministerstvu vnútra účasť HSLS vo vtedajšej vláde, sa HSLS stala súčasťou vládnej koalície. Zo strany Svätej stolice bol toto jednoznačne pragmatický krok, pretože videla, že sa schýľuje k rokovaniam o kongruovom zákone a cirkevných majetkoch, a preto „potrebovala“ mať vo vláde obe sebe ideovo blízke strany – Českú stranu lidovú aj HSLS. Ani po prijatí Modu vivendi sa postoje Hlinkovej slovenskej ľudovej strany nezmenili. Strana aj naďalej presadzovala autonómiu Slovenska a keďže sa síce po roku 1925 stala stranou s najmasovejšou podporou snažila sa nepriamo tlačiť na vládu (vyhláseniami v tlači, apelom na verejnú mienku), aby uskutočňovala ustanovenia, na ktoré sa zaviazala v Mode vivendi. Možno konštatovať, že práve HSLS ako jediná vtedajšia konfesijná strana na Slovensku reflektovala v politickom priestore republiky záujmy Svätej stolice, pričom aj kvôli tomu sa stala neprijateľnou na ďalšiu koaličnú spoluprácu s centralistickými a antiklerikálnymi politickými subjektmi.

Počas rokovaní a po prijatí Modu vivendi sa opäť v zahraničí aktivizoval už spomenutý F. Jehlička spolupracujúci s maďarskými cirkevnými kruhmi na Slovensku. V lete roku 1933 odovzdal Svätej stolici memorandum, v ktorom odôvodňoval, prečo je z cirkevného hľadiska potrebné, aby Slovensko bolo pričlenené k Maďarsku.⁴³ V skutočnosti však Jehličkovi nešlo o cirkevné, ale politické hľadisko – ako už bolo uvedené, snažil sa o obnovenie Uhorska s autonómiou Slovenska. Keďže tieto snahy boli neprijateľné pre všetky relevantné politické sily doby, Jehlička zakrýval svoj pravý zámer cirkevnými záujmami. Svätá stolica sa k Jehličkovým argumentom postavila veľmi zdržanlivo a ním uvedené tézy nebrala do úvahy. Dôvodom boli práve prebiehajúce rokovania s československou vládou o uskutočnení prvého článku Modu vivendi o delimitácii hraníc diecéz. Svätá stolica takto nechcela do procesu rokovaní zasiahnuť, keďže vedela, že Jehličkové postoje nie sú na vnútropolitckej scéne prípustné.

Cirkevno-politická situácia na území Slovenska zostávala komplikovaná aj po prijatí Modu vivendi. Biskup P. Jantausch, ako splnomocnenec Svätej stolice a apoštolský administrátor v Trnave, mal v kompetencii spravovať sporné vlastníctvo Ostrihomského arcibiskupstva na území Slovenska. Zo začiatku udalosti v nepriaznivom svetle ešte väčšmi

⁴² Bartlová A. (2006): *Česko-slovenský štát-katolícka cirkev-HSLS*. In: Letz, R. a kol.: Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945. Martin: Matica slovenská, s. 145.

⁴³ Letz, R. (2000): *Úsilia o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sereď: Bernolákova spoločnosť, s. 56.

dokreslila aj žaloba ostrihomského arcibiskupa kardinála Serédiho, ktorý požadoval za inkriminované majetky finančnú náhradu vo výške 270 miliónov čs. korún.⁴⁴ Nakoniec však po dohode s československou vládou svoju žalobu stiahol, čím vo veci nastalo určité odľahčenie. Je možné predpokladať, že kardinál stiahol žalobu na popud Svätej stolice, pretože Svätá stolica sa v *Mode vivendi* zaviazala, že uskutoční delimitáciu hraníc diecéz a svoje záväzky nemohla plniť práve pre pretrvávajúce finančné nezrovnalosti, pričom práve kardinál Serédi ako osoba menovaná Svätou stolicou najviac „bránil“ realizovaniu prvého článku dohody. Po ústretovom kroku zo strany Ostrihomského arcibiskupstva, bola odvolaná aj nútená štátna správa cirkevných majetkov. Opäť možno vidieť, že československá vláda výrazne deklarovala, že na dotknutom území uplatňuje svoju suverenitu jedine ona a to tým, že konala až po ústupku zo strany arcibiskupstva, teda cirkvi. Simplicítne povedané – najprv musela konať cirkev, až potom bola ochotná konať vláda. Vyriešenie situácie otváralo cestu k vytvoreniu samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska na čele s arcibiskupstvom.

V lete roku 1933 ale vypukla nová kríza vo vzťahoch ČSR a Svätej stolice. Konkrétne súvisela s udalosťami v Nitre okolo osláv 1100. výročia posvätenia prvého kresťanského chrámu v strednej Európe. Je viac než evidentné, že oslavy boli čisto náboženského charakteru, no aj napriek tomu na ne neboli pozvaní ani A. Hlinka ako predseda najväčšej slovenskej katolíckej strany, ani apoštolský nuncius Mons. P. Ciriaci. Vzniklo teda veľké *fau pax* medzinárodnopolitických rozmerov, ktoré skočilo blamážou pre pražskú vládu. Okrem toho na veci nepriaznivo pridala aj vtedajšia česká tlač najmä agrárnický časopis *Venkov*, ktorý osočil nuncia a obvinil ho, že sa vmiešava do vnútorných záležitostí štátu.⁴⁵ Počínanie českej tlače opäť možno hodnotiť kriticky ako dôsledok tradične protikatolíckych a centralistických tendencií českej verejnosti. Politicky nevhodné konanie chcel určitým spôsobom odčiniť A. Hlinka, a preto poslal nunciovi osobný list, v ktorom mu tlmočil oddanosť slovenského ľudu Svätej stolici. Toto do istej miery možno považovať za pragmatický ťah z Hlinkovej strany. Hlinka videl, že celá udalosť hatí snahy kňazskej rady ustanoviť slovenské arcibiskupstvo a že sa schýľuje k odchodu nuncia, čo by vytvorenie arcibiskupstva na Slovensku výrazne oddialilo. A zároveň sa snažil deklarovať oddanosť svojej strany, ktorá ako relevantný politický subjekt avšak už bez dočasne reálnej možnosti

⁴⁴ Tamtiež, s. 56.

⁴⁵ Vnuk, F. (2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o., s. 138.

koaličnej spolupráce potrebovala na presadenie svojich cirkevno-politických cieľov podporu Svätej stolice, keďže na domácej pôde partneri na kooperáciu s ňou absentovali. V prípade ustanovenia slovenského arcibiskupstva Svätá stolica ako rovnocenný medzinárodnopolitický partner s československou vládou mohla v tomto prípade významným spôsobom urýchliť snahy slovenského katolíckeho kléru. Nuncius vo svojej odpovedi na Hlinkov list poďakoval šľachetnému slovenskému národu, čo predznačovalo, že Svätá stolica je HŠLS a snahám slovenských katolíkov naklonená. Verejná mienka v českej časti štátu ale reagovala pobúrene. Posunutie verejnej mienky v neprospech nuncia vyústilo do požiadavky vlády nuncia odvolať. Je prirodzené, že vláda prispôsobila svoje konanie verejnej mienke, pretože si chcela udržať svoje preferencie aj do nasledujúcich volieb a čo viac, vláda, podobne ako verejná mienka, sa vyznačovala svojimi markantne protikatolíckymi postojmi. Nuncius napokon z Prahy sám odišiel a už sa odmietol do ČSR vrátiť. V reálnej praxi to znamenalo, že plány slovenského katolíckeho kléru o osamostatnenie slovenských diecéz sa dostali do „mŕtveho bodu“.

Podľa M. Šaba (2006) bolo odvolanie nuncia Ciriaciho zo strany československej vlády pochopiteľný krok, pretože nuncius otvorene prejavoval podporu slovenským národným aspiráciám, čo predstavovalo ohrozenie ideí čechoslovakizmu, ktoré vláda uplatňovala ako určitú protiváhu silnejúcej nemeckej a maďarskej národnostnej menšine. Tieto dostávali pokyny zo zahraničia a začali čoraz výraznejšie požadovať územné nároky voči štátu, predovšetkým po tom, čo Hitler verejnou deklaráciou neuznal versailleské usporiadanie medzivojnovnej Európy v roku 1933.⁴⁶

Politicko-právne predpoklady pre ustanovenie samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska

Priaznivá situácia pre obnovu vzájomných vzťahov Svätej stolice a Československej republiky sa naskytla po pragmatickom rozhodnutí zo strany československej vlády v roku 1934, keď sa z iniciatívy ministra zahraničných vecí E. Beneša rokovania obnovili. Stalo sa tak predovšetkým z politických dôvodov a to konkrétne preto, že vláda si uvedomovala, že vyššie uvedené nedorozumenie so Svätou stolicou ju stavia do nepriaznivého svetla v očiach zahraničnej verejnosti. Vtedajšie smerovanie v priestore kontinentálnej Európy naznačovalo

⁴⁶ Šabo, M. (2006): *Štát a cirkvi na Slovensku*. Bratislava: Redemptoristi – Slovo medzi nami, s. 51.

všeobecné medzinárodnopolitické tendencie udržiavať so Svätou stolicou pozitívne vzťahy najmä po tom, čo i silnejúce Nemecko uzatvorilo so Svätou stolicou konkordát.

Jedným z prvých krokov československej vlády bolo pristúpenie na dohodu so Svätou stolicou, podľa ktorej boli prostredníctvom tzv. Likvidačnej komisie vrátené cirkevné majetky ich právoplatným vlastníkom – t.j. biskupstvám. Problém cirkevných majetkov bol po celú dobu existencie ČSR evidentným „kameňom sváru“ medzi Svätou stolicou a ČSR a de facto bránil uskutočneniu konečnej jurisdikčnej úpravy hraníc Ostrihomskej arcidiecézy ako predpokladu pre budúce ustanovenie samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska. Na ústupok zo strany československej vlády v podobe vrátenia spomenutých majetkov reagovala Svätá stolica úpravou jurisdikčného vyhraničenia Ostrihomskej arcidiecézy, Košického a Rožňavského biskupstva. Svätá stolica bola s počínaním vlády spokojná, a preto v roku 1935 vyslala do Prahy nového nuncia Mons. Rittera.

V tom istom roku v dôsledku medzinárodnopolitického aj vnútropolitického vývoja abdikoval prezident Masaryk a novým prezidentom sa stal E. Beneš. Politika štátu sa už z vyššie uvedených dôvodov (silnejúca maďarská a nemecká menšina a ich uplatňovanie územných nárokov) začala sústreďovať na vnútornú obranyschopnosť štátu s cieľom udržať hranice štátu v stabilite, čo spôsobovalo, že pripomienky slovenských politických subjektov ostali v Prahe bez ohlasu. V roku 1936 však do vlády vstúpila opäť HSĽS, čo znamenalo istý predpoklad pre priaznivý vývoj situácie. Autonomistické tendencie sa však HSĽS nepodarilo presadiť zaradením Pittsburskej dohody do ústavy štátu, a preto 3.6.1938 na schválila na mimoriadnom zjazde vlastný návrh autonómie.

Formálnym potvrdením právoplatnosti vyslania nového nuncia sa stala cirkumskripčná bula pápeža Pia XI. *Ad ecclesiastici regeminis incrementum* z 2. septembra 1937, vychádzajúca z *Modu vivendi*. „*Na základe nej boli z Jágerskej cirkevnej provincie vyčlenené Košická, Rožňavská a Spišská diecéza. Podobne Banskobystrická, Nitrianska, Prešovská a Mukačevská diecéza boli vyňaté z Ostrihomskej cirkevnej provincie.*“⁴⁷ Uvedené diecézy sa stali priamo jurisdikčne podriadenými Svätej stolici, pričom pápežská bula vytvorila právny predpoklad pre ustanovenie samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska jednak tým, že vyňala príslušné diecézy spod cirkevnoprávnej jurisdikcie cirkevných provincií sídliačich mimo územia československej republiky a jednak tým, že zakotvovala

⁴⁷ Tamtiež, s. 52.

konkrétny prísľub Svätej stolice zriadiť Slovenskú cirkevnú provinciu na čele s arcibiskupstvom.

Pápežská bula bola prijatá pomerne neskoro a to z nasledujúcich dôvodov: po prvej situáciu komplikoval medzinárodnopolitický vývoj predovšetkým postoj mocensky silnejúceho Nemecka, ktoré si na základe konkordátu so Svätou stolicou osobovalo právo predbežného súhlasu s akoukoľvek zmenou hraníc ríšskonemeckých diecéz – spornými sa teda stali územie Kladska a Ketř. Dohoda s Nemeckom v tejto oblasti však nebola nikdy realizovaná.⁴⁸ Po druhej s prijatím buly nesúhlasilo ani Maďarsko najmä kvôli strate vplyvu na území Slovenska prostredníctvom Ostrihomskej arcidiecézy, ktorá „stratila“ jurisdikčný vplyv na spomenuté slovenské diecézy. A po tretie situáciu komplikoval aj už viackrát charakterizovaný centralizmus vlády, pre ktorý predstavovala existencia samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska narušenie ideí čechoslovakizmu s opodstatnenými obavami, že cirkevné osamostatnenie by časom mohlo smerovať k správne osamostatneniu.

Cirkumskripčná bula pápeža Pia XI. vytvorila nielen reálne predpoklady pre budúce ustanovenie samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska, ale znamenala aj morálnu podporu Československej republike zo strany Svätej stolice proti územným nárokom mocensky silnejúcich menším v štáte.⁴⁹ Dokončenie prísľubu Svätej stolice v podobe ustanovenia samostatnej cirkevnej provincie na území Slovenska však nemohlo byť uskutočnené z dôvodov medzinárodnopolitického vývoja. Po viedenskej arbitráži došlo k územnej zmene v prospech Maďarska – značná časť Trnavskej apoštolskej administratúry, časť Košického a rožňavského biskupstva aj s biskupskými mestami pripadli Maďarsku. Svätá stolica reagovala na územnú zmenu pozoruhodne rýchlo – dňa 19. júla 1939 pápež vydal bulu *Dioecesium fines*, podľa ktorej tie časti, ktoré pripadli do Maďarska, sa pričlenili k Ostrihomskej arcidiecéze, jurisdikčne pod správu Ostrihomskeho arcibiskupstva. Svätá stolica konala v tejto veci promptne z dôvodov medzinárodnopolitického vývoja, tlaku zo stranu Nemecka a Maďarska, pričom už bolo evidentné, že sa schýľuje k vojne. Zo strany Svätej stolice toto možno hodnotiť ako pragmatické rozhodnutie, pretože nechcela medzinárodnopolitické napätie ešte väčšmi vyostriť.

⁴⁸ Letz, R. (2000): *Úsilia o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sered': Bernolákova spoločnosť, s. 58.

⁴⁹ Šabo, M. (2006): *Štát a cirkvi na Slovensku*. Bratislava: Redemptoristi – Slovo medzi nami, s. 52.

ZÁVER

Ustanovenie samostatnej rímskokatolíckej provincie na území Slovenska v období prvej Československej republiky komplikovali na jednej strane vnútropolitické a na strane druhej medzinárodnopolitické tendencie. Slovenský katolícky klérus si uvedomil, že prioritne je dôležité na platforme vzájomnej súdržnosti dosiahnuť personálnu reorganizáciu rímskokatolíckej cirkvi s primárnym cieľom eliminovať podiel katolíckych kňazov maďarskej národnosti na území Slovenska najmä pre ich politickú funkciu – vplyv na veriacich (verejnú mienku) a zasahovanie maďarského kléru do bilaterálnych rokovaní medzi ČSR a Svätou stolicou. Súčasne bolo nevyhnutné relevantne čeliť protikatolíckym tendenciám českej politickej verejnosti organizovaním sa v kňazskej rade ako ich protiváhe. Vnútropolitické atribúty – centralizmus československej vlády a protikatolícke tendencie českej politickej verejnosti, ktorých primárnym dôvodom bol fakt, že táto vnímala katolicizmus cez politickú prizmu ako nepriateľský prvok, ktorý bol v dejinách českého národa do značnej miery cudzorodý, ako aspekt historickej skúsenosti s ponemčovaním ľudu na jednej strane a strane druhej ako aspekt skúsenosti s perzekúciou protestantských elít katolíckymi Habsburgovcami po porážke českého protestantského stavovského povstania na Bielej hore v roku 1620, neboli náhodné, simpliciter vyplývali z dvoch prameňov – prvým z nich bol český politický liberalizmus vyznačujúci sa úsilím o odluku cirkvi od štátu a sekularizáciu spoločnosti, druhým bol fakt, že cirkev a štát boli v rakúskej časti Rakúsko-Uhorskej monarchie veľmi úzko prepojené v komparácii s uhorskou časťou monarchie charakterizovanou ideami maďarských liberálnych politických síl obmedziť dopad katolíckej cirkvi na verejnú sféru. Medzinárodnopolitický kontext nezdaru slovenského katolíckeho kléru tkvel predovšetkým v taktike vyčkávania na konsolidáciu v geopolitickom priestore strednej Európy zo strany Svätej stolice po prvej svetovej vojne.

Po personálnej reorganizácii rímskokatolíckej cirkvi na území Slovenska mala nasledovať reorganizácia štrukturálna s cieľom vytvoriť priaznivé podmienky pre vytvorenie samostatnej katolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska. Situáciu komplikovali však nevyjasnené majetkovo-právne spory medzi československou vládou a Ostrihomským arcibiskupstvom. Tieto riešilo prijatie strategického dokumentu *Modus vivendi* (1927), ktorého cieľom bolo: „upraviť problematiku cirkevnej organizácie v súlade s faktom vzniku

nezávislého štátu.⁵⁰ Realizácia Modu vivendi v praxi však nebola dôsledná najmä zo strany československej vlády. V dokumente ako takom sa však explicitne neobjavila cirkevno-právna báza ustanovenia samostatnej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska, ale tento poskytol prvý ideový predpoklad pre vznik samostatnej slovenskej cirkevnej provincie do budúcnosti.

Po prekonaní vyššie charakterizovaných primárnych príčin neúspechu slovenských katolíckych kňazov, bola v roku 1937 prijatá pápežská bula *Ad ecclesianstici regeminis incrementum*, ktorá znamenala reálny cirkevno-právny predpoklad vytvorenia samostatnej slovenskej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska ustanovením dvoch samostatných arcibiskupstiev - jedného rímskokatolíckeho a jedného gréckokatolíckeho. Medzinárodno-politický vývoj (Mníchovský diktát, Viedenská arbitráž, zánik ČSR, vznik Slovenského štátu) však následnému zvyčajnému vývoju v takomto prípade (pretvorenie arcibiskupstva na samostatnú cirkevnú provinciu) zabránil. V medzivojnovom období sa však vytvorili potrebné skutočné predpoklady pre ustanovenie samostatnej slovenskej rímskokatolíckej cirkevnej provincie na území Slovenska, na ktorých sa v ďalšom období podarilo úspešne stavať a realizovať prvotný zámer.

Literatúra

Modus vivendi. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sered': Bernolákova spoločnosť, 2000 s. 61-62

Bartlová A.(2006): *Česko-slovenský štát - katolícka cirkev - HSLŠ*. In: Letz, R. a kol.: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská.

Beňko, J. a kol. (1998): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava: Národné literárne centrum.

Čelπίková, M.(2005): *Štát, cirkvi a právo na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.

Čelπίková, M. (2003): *Vzájomné vzťahy predmníchovskej ČSR a Vatikánu*. In: *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2002*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.

Hlinka, A. (1929): *Chcú zrušiť Rožňavské biskupstvo*. Slovák, ročník XI., 23.6.1929, č. 141.

⁵⁰ Čelπίková, M. (2005): *Štát, cirkvi a právo na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 57.

- Hobza, A. (1930): *Modus vivendi (Politický konkordát uzavřený mezi vládou československou a Vatikánem)*. Praha.
- Hrabovcová, E. (2002): *Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevnoprávnom kontexte rokov 1918-1920*. In: Marsina, R.: *Nitra v slovenských dejinách*. Bratislava: Matica slovenská.
- Hrabovcová, E. (2003): *Snahy o cirkevnosprávne osamostatnenie Slovenska 1918-1928*. In: Rydlo, J. M.: *Renovatio spiritualis*. Bratislava: Lúč.
- Hrabovcová, E. (2003): *Slovensko a Svätá stolica od počiatku 19. storočia po apoštolskú konštitúciu Ad ecclesiastici regeminis incrementum z roku 1937*. In: Rydlo, J.M.: *Renovatio spiritualis*. Bratislava: Lúč.
- John, M. (1994): *Čechoslovakizmus a ČSR 1914-1938*. Beroun: Baroko & Fox.
- Letz, R. a kol. (2006): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská
- Letz, R. (2000): *Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918-1938*. In: Mulík, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Sered': Bernolákova spoločnosť
- Mulík, P. (2000): *Nenávideli ma bez príčiny*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška
- Mulík, P.(2001): *Prekonávanie následkov maďarizácie a vytváranie slovenských organizačných štruktúr v rámci reholí*. In: *Historický zborník* 11, č. 2/2001. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej
- Mulík, P.(1994): *Slovenskí katolíci v 1. ČSR: Konflikty medzi štátnou mocou a cirkvou*. In: *Historická revue*. Ročník V. (1994), číslo 8
- Mulík, P. (2002): *Valné zhromaždenie slovenských katolíckych kňazov 21. a 22. januára 1919 v Žiline*. In: Marsina, R. a Štanský, P.: *Žilina v slovenských dejinách*. Žilina: Knižné centrum
- Sidor, K. (1975): *Slovenská politika v pražskom sneme 1918-1938*. Canada: Dobrá kniha
- Šabo, M.(2006): *Štát a cirkev na Slovensku*. Bratislava: Redemptoristi – Slovo medzi nami
- Vnuk, F.(2006): *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Nové mesto, s.r.o.

Dobová tlač

- Slovenské ľudové noviny (1919), ročník X., 24.1.1919, č. 4
Slovenské ľudové noviny (1919), ročník X., 14.3.1919, č. 11.

PRÍLOHY

Príloha č. 1

Organizácia Katolíckej cirkvi v Uhorsku po reformách Márie Terézie, do roku 1920

Organizácia Katolíckej cirkvi v Uhorsku po reformách Márie Terézie, do roku 1920

In: Rydlo, J. M.: Renovatio spiritualis. Bratislava: Lúč, 2003, s. 73